

## ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ ГРИГОРОВИЧ-БАРСЬКИЙ. ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА

*У статті йдеться про життя та діяльність В. Григоровича-Барського – українського паломника, його подорож країнами Західної Європи, Близького Сходу та Південно-Східного Середземномор'я протягом 1723–1747 років, опис релігій і культури різних народів, їх звичаїв і традицій.*

*В. Григорович-Барський – патріот рідної землі. Проживши десятки років далеко від рідного краю, він ніколи не забував свого коріння, рідної землі, яку щиро і безвідмовно любив. Він прагнув поділитися всім побаченим і здобутим, пережитим і засвоєним зі своїм народом.*

*«Дорожні записки» В. Григоровича-Барського започаткували жанр біографії та географії релігій України, витримали багато перевидань. Вони містять багатий географічний, історико-археологічний і мистецтвознавчий матеріал про країни Західної Європи, Близького Сходу та Південно-Східного Середземномор'я, про їх духовно-церковне та культурне життя. На їх сторінках розкрилася яскрава постать автора – мандрівника, дослідника, уважного спостерігача, знавця багатьох мов, історії та культури балканських та близькосхідних народів і разом з тим великого патріота рідної землі.*

*Ключові слова: паломництво, святі місця, географія релігій, гостинність, православні святині, духовний подвиг, вірність рідній землі.*

Про повернення народу усіх духовних цінностей, створених попередніми поколіннями, але вилучених, сфальсифікованих або замовчених протягом багатьох десятиліть, про більш зріле і сприйнятливіше ставлення суспільства до культурної і наукової спадщини українці мріяли завжди. Слідом за поглибленням цього усвідомлення – необхідності прилучення до згаданих скарбів України – іде їхнє реальне затребування, читацьке й глядацьке освоєння, осмислення в естетичній свідомості та публіцистичній думці. Звідси, очевидно, відкривається шлях до нової культурної свідомості та нової духовної реальності так потрібних сьогодні, на початку ХХІ ст., для українського громадянського суспільства

«Освоєння відновлюваної спадщини, – підкреслює академік І.Дзюба, – змінить образ нашої культури і в наших власних очах, і в очах інших народів, у очах культурного світу... Допоможе побачити справжній духовний та інтелектуальний потенціал нашого народу» [9, с. 98].

Ці проблеми на нинішньому етапі розвитку української державності і нації набирають особливої гостроти. Вони знаходять своє пояснення в тих конкретних обставинах, у яких ми виявилися в глобальному світі на сучасному етапі. І якщо в попередні часи деякі сусідні народи, волюючи мати в національному пантеоні славетних українців, заперечували їх український родовід, а народ не міг розпоряджатися своїм величезним капіталом, що збагачував

скарбницю знань світової цивілізації і високої духовності, залишився не визнаним і належно оціненим на отчій землі, то нині, в умовах російської агресії проти України, в Росії, вдаючись до політичного, історичного, морального мародерства, стверджують, що історія Древньої Русі – це початок Російської імперії, а такої держави як Україна і українців взагалі не існує. Таке мародерство необхідно спростовувати на конкретних прикладах. Адже у нас було вкрадено не лише назву Русь, було вкрадено всю нашу історію. Вона була вміло підверстана під історію Московії, яка згодом стала Росією. Нас намагаються позбавити власної історії, у нас забирають території – Крим, Донецьк, Луганськ, заперечують нашу легітимність в історії [17, с. 6].

Саме вкрадену українську історію ворог сьогодні цинічно використовує для того, щоб підтвердити своє право на анексовані ним українські землі. За нездатність захистити власну історичну спадщину ми платимо нині високу ціну.

ХХІ ст. нагально вимагає повернути Україні імена великих діячів, митців і вчених, «позичених» або привласнених іншими культурами, тобто навчитися користуватися своєю рідною історією, мати широкий світогляд, лише тоді нас зрозуміє світ. У сучасних умовах це тим більше важливо, оскільки в їхньому колі багато достойних українців, які змінили світ, з одного боку, – з іншого – Україна сьогодні стоїть перед проблемою бути чи не бути їй державою, а українцям нацією, визнаною в світі. Серед таких

Василь Григорович Григорович-Барський (1701–1747), якого в російських виданнях вважають росіянином [5, с. 201; 8; 10], а не українцем. Факти засвідчують зовсім інше. В низці джерел його цілком справедливо і аргументовано називають українським мандрівником, паломником, богословом, ученим [16, с. 38; 6, с. 201].

Василь Григорович Григорович-Барський народився 1 (12) січня 1701 р. у сім'ї київських міщан (батько був небагатим купцем), що походила з подільського містечка Бара [5, с. 201].

У другій половині XVIII ст. родина Григоровичів переїхала з Бара до містечка Літки Броварського району, один з синів якої – Григорій з сім'єю десь близько 1715 р. переїздить до Києва – спочатку до Печерської Слобідки, а потім поселяється на Подолі поблизу соборної церкви Успіння Богородиці. У його сім'ї народилося чимало дітей, серед яких найбільш популярними, які прославили родину і Україну, виявилися Василь (1701), який був третьою дитиною, та Іван (1713), який був шостою дитиною у сім'ї; перший з них майбутній мандрівник, другий – будівничий [3].

На Подолі в ті часи зосереджувалося ремісниче і торгове життя міста. Крім того, сюди тягнулося студентство з усього слов'янського світу – до знаменитої Києво-Могилянської академії, що здавна славилася своїми професорами та випускниками. В такому середовищі зростав Василь. Початкову освіту він здобув дома. Читати і писати його навчив батько. Навчався він легко завдяки природним здібностям. Як згадував пізніше його молодший брат Іван, Василь з дитинства був допитливий та «мав охоту бачити чужі країни» [20]. Здобуті знання в домашніх умовах не задовольняли допитливого хлопця.

І хоч батько-купець мріяв про кар'єру священослужителя для сина, той марив наукою [13, с. 42]. Він таємно від батька проходив навчальні курси в Києво-Могилянській академії у Феофана Прокоповича. Все це закінчилося тим, що 1715 р. за сприяння Феофана Прокоповича, який був ректором Києво-Могилянської академії, Василь Григорович поступив до цього навчального закладу. Згадана академія у першій половині XVIII ст. продовжувала відігравати роль провідного наукового та культурного осередку в Україні [20]. В ній йому вдалося опанувати вступний цикл – «пройти малі школи навіть до риторики» і досягти «начал філософії» – 1721 р. він розпочав вивчати богословсько-філософські курси, які мали завершити його повну освіту.

У 1723 р. на двадцять третьому році життя Василь Григорович раптово захворів і змушений

був залишити академію [12]. Стан його здоров'я був настільки важкий, що, як згодом писав сам мандрівник, на той час він втратив надію на зцілення. Але саме ця обставина і стала одним з чинників, які спонукали його до мандрів, а саме: до подорожі до Львова – на лікування. Проте причиною цього була не тільки недуга. За всіх позитивних рис у викладанні та змісті навчальних дисциплін академія не була позбавлена схоластичних методів навчання, а це не задовольняло живий, активний, пошуковий розум майбутнього мандрівника. Палке бажання побачити світ, відкрити його для себе, почерпнути нові знання, вигострити розум – це були не другорядні мотиви, якими керувався Григорович-Барський, залишаючи навчання в академії і мріючи про багаторічні мандри [12]. Ним рухала неймовірна жага знань.

Вибравши момент, коли батько був у від'їзді по своїх торговельних справах, Василь умовив матір відпустити його, і відправився в дорогу. Але в дорозі посильний від батька наздогнав втікача, вимагаючи повернення додому. Син, однак, не звернув з обраного шляху, а написав батьку листа, просячи пробачення і повідомляючи, що їде до Львова, а може, і далі, поступаючи всупереч волі батька. Жадібний до навчання і надзвичайно наполегливий у своїх прагненнях, він і у цьому випадку залишився вірним собі.

Кілька слів щодо появи прізвища Григорович-Барський. За існуючою світовою традицією в практиці часто траплялося так, що люди з тих чи інших міркувань обирали собі прізвище, яке було пов'язане з місцем їх народження чи походження їх батьків. Причини обрання таким чином прізвища могли бути різними. В даному випадку прізвище Барський, очевидно, появилася як доповнення до батьківського, відповідно до місця його походження – місто Бар. Достеменно невідомо, коли це трапилося. Так, за однією з версій О.М. Лазаревського, на основі аналізу вченим листування Василя Григоровича, це могло статися влітку 1723 р., коли він перебував у Почаївській лаврі як паломник [4]. Не можна виключити і того факту, що обрання цього прізвища було пов'язано з його вступом на навчання 1724 р. до Львівської єзуїтської академії під вигаданим прізвищем Барського [5, с. 201].

Коли Василь дізнався, що його одноліток і однокласник Юстин Левицький вирішив навчатися у Львівській єзуїтській колегії, то вирішив спробувати і собі, до того ж він чув про добрих львівських лікарів, які могли б допомогти у його недусі. Покинувши домівку без згоди батька, у липні 1723 р. Василь з Юстином вирушили в да-

леку дорогу. Мандрівник із захопленням згадував своє перебування «у славетному місті Львові, в якому є кам'яні будівлі, і чудові церкви, і дзвіниці, і школи, і чимало освічених людей», тим більше, що саме тут він і справді знайшов лікаря, який швидко допоміг йому вилікувати ногу.

Наступним кроком, до якого вдалися молоді мандрівники, було зарахування їх на навчання до єзуїтів. Блискуче володіння латинською мовою та високий рівень ерудиції дозволили створити їм правдоподібну легенду, якої навіть після тривалих розпитувань не зміг викрити перфект колегії. Хлопці представилися як рідні брати з Бара – «Барські» розповіли свою версію про попереднє навчання і були прийняті в клас риторики єзуїтської академії.

Навчання Василя Григоровича-Барського у Львівській єзуїтській академії було пов'язано з певними пригодами і тривало недовго – через кілька місяців у квітні 1724 р. він вирішує піти у далеку прощу до міста Барі, щоб поклонитися мощам святого Миколи Чудотворця, а потім до Рима. Він одержує підтримку львівського уніатського єпископа Афанасія (Шептицького), який подбав про видання патентів-свідоцтв для праці, а також відповідних грамот від єзуїтів та латинського архієпископа [12].

Отже, Львів став відправним пунктом мандрів Василя Григоровича-Барського, початком пізнання нового і важливим етапом його навчання, досягнення світу.

Вдячний Богові за зцілення, Григорович-Барський вирішив відправитися в паломництво по святих місцях Сходу, яке тривало майже до його смерті. Життєвий шлях, який він обрав, таїв в собі надзвичайно багато труднощів, небезпек і ризиків для самого життя, зате скільки нового, неймовірно цікавого і загадкового він давав мандрівникові. Саме це найбільше вабило Василя.

На такий крок здатні були лише сильні духом, з сильною волею і відповідним характером люди, які вірили в свої сили, були оптимістами, відданими справі, за яку вони бралися і якій присвятили життя. Такими рисами характеру володів Василь Григорович-Барський. Навіть його зовнішність слугувала їхнім підтвердженням. Як засвідчував його брат Іван, видатний архітектор XVIII ст., Василь був «зросту високого, волосся на голові й бороді чорне, без усякої сивини, обличчям смуглявий, тілом дорідний, брови чорні, високі, великі й майже зійшлися очі гострі, карі, ніс короткий; як одягом, так і мовою і статурою, схожий був на грека». До того ж він був «вдачі веселої та жартівливої, цікавився всякими науками і мистецтвами, а найбільше малюванням» [20].

Залишивши Львів, Василь разом з Юстином вирушив у мандри по Західній Європі. Спочатку вони побували у Кашовії (Кошице), потім біля стін Будапешта, а потім у самому Відні [5, с. 201]. Перебуваючи в цих містах, Василь, насамперед, описує їх систему охорони, звертає увагу на архітектуру, вказує, що всі будинки кам'яні, одні від інших кращі, білі, чисті, багато з них з залізними ґратами на вікнах і дверях, у містах всі нечистоти змиваються водою, вулиці прибрані, мощені каменем [11].

Мандрівника вразили своєю неповторною красою костели і кляштори відвіданих міст, дзвіниці, колодязі, фонтани, а також стовпи кам'яні, що стояли серед міст, із зображенням ангелів, а особливо гостинність їхніх жителів, яку вони відчули, насамперед, у Відні. Сам же Відень представ їм у всій красі «аки рай земной... Его же внїшняя точїю красоти услади наша зїниці і серця». Говорячи про гостинність у Відні, В. Барський зазначав: «Таже ідолом на ночь к гостинниці, ідіже пелгримам всегда на три дні з ястієм і питїєм місто дається... Ідіже есть такой обичай: в полудні дають потраву єдину, обаче довільно, но нікогда же посную, в вечер же дають по украуху хліба і по мірной чаші віна...» [11].

Але найбільшу гостинність і доброзичливість прочани відчули, коли вони одержали від панського нунція патент, що дозволяв їм безперешкодно рухатися до Італії.

Продовжуючи подорож, мандрівники перебралися через Альпи і дісталися Італії. І саме тут, на підході до міста Барі, про яке так мріяв Василь, у нього відкрилася стара рана, яку він вилікував у Львові, та до того ж він ще й втратив документи пілігрима. За такої ситуації, коли його розбиwала лихоманка, Василя зраджує Юстин – він залишає його напризволяще. Василь потрапляє до лікарні, де він перебуває кілька днів і з якої, у зв'язку з найубогішим постачанням, ледь живий утікає, подолавши неймовірні перешкоди. І тут відбувається диво – хворий, але надзвичайно мужній паломник одужує. Трапилося це під стінами Неаполя. Василь Григорович-Барський милується красою міста, описує у своєму щоденнику все, що тут побачив і що його хвилювало та радувало. Паломник продовжує свій шлях до Вічного міста.

В наступному році він відвідує місто Барі, де зберігаються нетлінні мощі святого Миколая Мірлікійського. Вони були вивезені з Візантії на Захід 1087 р., коли місто Барі було під владою норманів і омофором римських пап. В. Григорович-Барський, як невтомний мандрівник і професійний паломник, змалював-



ши Барі, дав зрозуміти, що не цілком схвалює перенесення моцій в Італію, бо «кости немощно познать от какого члена суть понеже не на своем месте лежат» [10].

Далі його дорога пролягала безпосередньо до Рима. «Много бо услаждает зеницы людские оные церкви древним строением здание, с многими главами, ценю и медию покровлены и позлащенные на себе кресты имущими», – зауважив мандрівник [19].

Він відвідує Венецію, яку назвав «нетленной девицей», й досить розлого, детально і мальовничо описує венеційський «банкет, карнавал», який проводиться тричі на рік: на Різдво, на Великдень і на зелені свята. Це дійство настільки яскраве і багатоманітне, що його, за словами В. Барського, «пером ізобразити неможливо, ні оцінити, ні розпізнати (осмислити) та зрозуміти». Спостережливе око і гострий розум паломника помічають, що все «многіє тисячі денег» вартує, а «суть ніціє». Це, на його думку, велелюдне і безглузде дійство, яке він оцінює так: «О безумія человеческого! О чоловіків бездумних! Таковая неудобная і неугодная творящих!» [19].

Далі він прямує на острів Корфу і через Кефалонію досягає острова Хіос, а потім і Солуня і гори Афон.

10 вересня 1726 р. мандрівник відплив з Солуня до Палестини. Побував у Єрусалимі, на горі Сінайській. Вперше В. Григорович-Барський ступив на Святу Землю 29 вересня 1726 р., коли разом з іншими паломниками здійснив морську подорож із Греції у порт Йоппію – нинішню Яфу. Він описує збудження, яке панувало серед прибулих у передбаченні швидкого знайомства з Єрусалимом. Василь, на відміну від своїх попередників-паломників минулих часів з України, особливу увагу звертає на зовнішні обставини своїх подорожей. Він зауважує етнічний склад населення та різне ставлення місцевих етнічних груп до християнських паломників. Найкраще до подорожніх ставилися греки і євреї, але це вже було в Єрусалимі. А в перші години й дні подорожуючі зустрічали тільки турків, арабів і ефіопів. Всі вони не дуже привітно ставилися до паломників з Греції: від них збирали мито, настійно вимагали бакшиш (хабар), були погрози і, навіть, факти побиття [6].

У Єрусалимі В. Григорович-Барський пробув з кінця вересня 1726 р. до кінця квітня 1727 р. Він, відповідно до його допитливості та рухливості, по кілька разів бував у тих самих місцях, а особливо в тих, які описані в Біблії. Особливе піднесення, хвилювання і здивування він відчував у день 23 жовтня 1726 р., коли огля-

дав камінь на вершині Єлеонської гори, з якого вознісся на небо Ісус Христос, потім пішов до Гетсиманського саду, де в храмі гробу Богородиці брав участь у Святій Літургії [15].

При всій відданості християнству В. Григорович-Барський не був фанатиком. У його описах немає осуду обрядів і звичаїв юдеїв та ісламу. Він в усьому намагається помітити риси позитивного, оцінюючи людей не за їх вірою, а за приятними взаєминами. Проте він засуджує брутальність, насильство, нетерпимість, лихослів'я. Нарікання його адресовані тим, хто був вимагачем і невірним. В його описах немає ні расового, ні національного упередження. При тому, віру в Бога паломник пов'язує не виключно з християнством, але й юдаїзмом і мусульманством.

В наступному році він відвідав Кіпр, перебував у Єгипті, на подвір'ї олександрійського патріарха Козьми в Каїрі у 1727–1728 рр. Звідти знову вирушає на Сінай і до Палестини. У 1729–1731 рр. жив у Тріполітанії (Сирія), де в місцевому училищі опанував грецьку мову. 1734 р. у Дамаску був пострижений у ченці антиохійським патріархом Сильвестром. Протягом наступних шести років проживав на острові Патамос, де продовжував вивчати грецьку мову і літературу [11].

3 травня 1743 р. Василь Григорович був священиком при російському посольстві в Константинополі, через рік вдруге вирушив на гору Афон.

Слід зазначити, свята гора Афон в мандрах В. Барського займає особливе місце, що знайшло своє відображення в його «Мандрах по святих місцях Сходу з 1723 по 1747 рік». Якщо загальний обсяг книги становить 768 с. [15], то широкий опис святої гори Афону та святих і гідних хвали речей, які на ній є, становить приблизно третину всього рукопису Григоровича, а це кількості сторінок [14, с. 93].

Звернімо увагу і на ту обставину, що вперше паломник тут побував протягом 4 місяців ще молодим, недосвідченим і не досить вправним у літературному письмі (на ту пору йому було 24 роки). Але, не дивлячись на це, він зумів підготувати рукописний ескіз про афонські монастирі, у якому вже тоді яскравими штрихами та лініями було окреслено розмаїту картину історичного буття Святої Гори, яка майже через 20 літ по-новому буде виписана В. Григоровичем-Барським, уже зрілим прочаїним і письменником.

У травні 1744 р. на прохання російського посла Олексія Вишнякова досвідчений мандрівник вирушає на Афон, щоб детально описа-

ти православні святині. Якщо при перших відвідинах Афону святогорці ставилися до нього насторожено, то тепер «з великою приязню та повагою», оскільки він добре володів грецькою мовою і мав офіційний документ – «фірман із Царгорода та грамоту» посла. Після завершення подорожі на Афон у 1745 р. В. Григорович-Барський по суті створив окремих нарис про цю святу гору, описавши не лише словами усе, що побачив, а й ретельно зобразив те, що бачив навколо, близьке й далеке, все прекрасне, що довелося уздріти [2, с. 362]. Опис скомпоновано за схемою, якій властиві логічність, послідовність, взаємопов'язаність, раціональність.

Цими подіями закінчилася його мандрівка, яка тривала протягом 1723–1747 рр. – майже чверть століття. Він здійснив подорож за маршрутом: Київ – Львів – Кошице – Буда – Відень – Венеція – о. Корфу – Салоніки – о. Кіпр – о. Патмос – Константинополь (Стамбул) – Бухарест – Ясси – Могилів – Київ. З Венеції В. Барський відвідав Рим, із Палестини – Єгипет і Сирію, двічі побував на Афоні. В Україні подорож пролягала з Києва на Острог – Почаїв – Броди – Львів – Рудки – Самбір – Лаврів – Балигород. Зі Львова В. Барський здійснив подорож до Жовкви і Кракова. Свої враження від подорожі він виклав у праці «Странствия Василья Григоровича Барського по святым местам Востока с 1723 по 1747 год» [2, с. 361].

Як засвідчує її аналіз, протягом цих років В. Григорович-Барський пройшов шлях від простого пілігрима, який милувався красотами і дивами чужих країв, до вченого, який глибоко вивчав історію, економіку, освіту, релігію, побут і звичаї різних народів і країн, а також пам'ятки мистецтва та архітектури. Все це було ретельно занотовано в його дорожніх записках і супроводжувалося майже 150 малюнками і кресленнями – він не тільки описував побачене, а й замальовував види, плани і фасади примітних місць і споруд [16, с. 38].

В. Григорович-Барський ретельно змалював, додаючи до описів ілюстрації, кожне велике місто, куди він заходив, звертаючи особливу увагу на архітектурні пам'ятки, фортифікаційні споруди, храми та церкви. Він придивлявся до базарів, санітарного стану міст, водопостачання, вуличного освітлення, до вбрання місцевих мешканців, відзначаючи культурні характеристики населення й подаючи розлогі екскурси в історію різних етнічних груп [8].

Опис святих місць у його творі – це лише частина великої розповіді за обсягом про країни та міста Європи, Близького Сходу, Єгипту, де дове-

лося побувати мандрівникові за двадцять чотири роки. Автор розповів про добре організовану систему притулків для подорожніх у європейських містах, про монастирі та релігійні заклади, що допомагали православним прочанам на Балканах і Греції, а також про караванні маршрути Близького Сходу. Він описав значення та типи подорожніх документів, а також способи, вдаючись до яких міста і містечка контролювали тих, хто заходив за їх мури. Це дає підставу ученим-географам зробити припущення, що В. Григорович-Барський є зачинателем української географії, оскільки він подає описи практично всіх місць, де йому довелося перебувати, особливо природи [14, с. 93].

Яскравим прикладом географічного опису є, зокрема, опис Афону. В описі Святої Гори мандрівник, подібно до першовідкривачів світових просторів, ретельно фіксує географічні відомості про неї, розташування відносно материка, моря, островів, інших святих місць, вказує приблизні відстані, клімат, рельєф, рослинний і тваринний світ [16, с. 38].

Відвідавши з Палестини Єгипет, він, зокрема, описує його так: «В Єгипті знаходяться люди різного роду, різної віри і різної мови...». Далі він зазначає, що тут є араби єдиної віри як з турками (мусульмани), так і з греками (православні християни Александрійського патріархату). Живуть також «римляни (французи, венеціанці, іспанці), англійці, багато вірмен, жиди». Є дуже багато коптів, які не визнають Александрійського православного (грецького) патріарха і хочуть його підім'яти. Про сучасну південно-західну Сирію і Ліван В. Барський пише: «Відомо тобі буде, ретельний читачу, що в країні тій, в Сидоні, Бейруті і всюди навколо Дамаска, багато Марокітів знаходяться...» [16, с. 39].

Василь Григорович-Барський був патріотом рідної землі. Проживши десятки років далеко від рідного краю, Василь весь час роздумував, як поділитися всім побаченим і здобутим, пережитим і засвоєним зі своїм народом. Він захоплювався різними країнами, але в той же час був переконаний, що «нема кращої землі, ніж Руська». Свою любов до батьківської землі, гордий за неї, він підкреслював навіть обраними ним псевдонімами – «Василій Рос», «Василій Київський», «Василій Барський», якими він підписувався.

Після смерті батька, що сталася 1741 р., він вирішив повернутися на Батьківщину. Але йому не зразу вдалося це зробити, оскільки він, як підданий Росії, змушений був працювати рік (з травня 1743 – по травень 1744) в російському посольстві в Константинополі священиком. А в

наступному, маючи намір влаштуватися на посаду вчителя в нещодавно відкрите в Києві грецьке училище, адже він добре володів грецькою мовою і літературою протягом шестирічного навчання на острові Патмос (1735–1740), у травні 1744 р. подається в Афон з метою удосконалення своїх знань у цій галузі. Тут він мав доступ у всі православні монастирі та бібліотеки при них.

У середині 1746 р., після кількарічного перебування на Афоні, Василь Григорович-Барський прибув до Константинополя, а у вересні 1747 р. через Болгарію, Румунію та Польщу повернувся до Києва. Дорогою, ще перебуваючи в Бухаресті, він одержав від префекта киевоподільських шкіл В. Лащевського лист з запрошенням зайняти кафедру грецької мови в Києво-Могилянській академії. На жаль, цією пропозицією йому не вдалося скористатися, оскільки по прибуттю в Київ він тяжко захворів. Очевидно, далися взнаки труднощі та багаторічні мандри, – і він незабаром помер. Похований у Богоявленському соборі Київського Братського монастиря.

По собі залишив книгу «Пешеходца Василия Григоровича-Барского Плаки-Альбова, уроженца киевского, монаха антиохийского, в путешествии в святым местам в Европе, Азии и Африке находящимся (предпринятыя в

1723 и оконченные в 1747 г., им самим писанное)» [2, с. 362].

«Дорожные записки» В. Григоровича-Барського, які фактично започаткували жанр біографії та географії релігій України, витримали багато перевидань. Вони й досі не втратили свого пізнавального значення, адже в них міститься багатющий географічний, історико-археологічний і мистецтвознавчий матеріал про країни Західної Європи, Близького Сходу та Південно-Східного Середземномор'я, про їх духовно-церковне та культурне життя. На їх сторінках розкрилася яскрава постать їх автора – мандрівника, допитливого дослідника, уважного спостерігача, знавця багатьох мов, історії та культури балканських та близькосхідних народів і разом з тим великого патріота рідної землі. В. Григорович-Барський своїми мандрами по суті здійснив духовний (паломництво) подвиг, який як і подвиг перших паломників Київської Русі, прирівнюється до ратного подвигу [18, с. 4]. А тому не випадково «в Малій Росії і в оточуючих її губерніях не було жодного міста і будинку, де не було б його дорожніх записок. «Майже у всіх російських семінаріях для єпархіальних архієреїв по кілька раз її переписували, благочестиві ж люди з духовних і світських станів за великі гроші діставали її» [1].

#### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бегунов Ю. К. Институт русской литературы (Пушкинский дом) РАН / Ю.К. Бегунов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pushkinskiydom.ru/>
2. Білоус П.В. Літературна медієвістика. Вибрані студії: у 3-х т. – Т.2 Художній світ давньої української літератури: збірник / П. Білоус. – Житомир: ПП «Рута», 2012. – С. 362.
3. Гамалій Д. Григорович-Барські / Д. Гамалій // Нове життя. – 1993. – 18 верес. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.brovary.su/articles-people\\_grygorovych-barskyi\\_1.htm](http://www.brovary.su/articles-people_grygorovych-barskyi_1.htm)
4. Герасименко Н. Епістолярні джерела у науковій спадщині О.М. Лазаревського / Н. Герасименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/graf/17/6.pdf>
5. Григорович-Барський Василь Григорович – мандрівник, паломник, учений, письменник // Енциклопедія історії України. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2. – С. 201.
6. Там само.
7. Григорович-Барський Василь Григорович / Довідник з історії України. – К.: Генеза, 2002. – С. 179.
8. Данилова Н. Странствия как постижение «премудрости Божией». Русский паломник / Н. Данилова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://palomnic.org/heritages/history/dogev/grigorovich>
9. Дзюба І. Культурна спадщина і культурне майбуття / І. Дзюба // Наука і культура України. Щорічник АН УРСР. – К., 1990. – Вип. 24. – С. 92–106.
10. Зыкова Н.В. Василий Барский: путешествие на Кипр XVIII века / Н.В. Зыкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/40308.htm>
11. Крикуненко В.Г. Василь Григорович-Барський: Странствованія (Уривки) / В.Г. Крикуненко // ГУК г. Москвы. Библиотека украинской литературы. – 2011. – 13 янв.
12. Місто Лева у долі Григоровича-Барського / За матеріалами НБ Львівського НУ імені Івана Франка.
13. Нескородяна О.П. Поетика тілесності у «Странствіях» Василя Григоровича-Барського / О.П. Нескородяна // Наукові записки: Філологічні науки. – К., 2013. – Т. 150. – С. 40–44.

14. Полежаев Ю.Г. Паломницька література (ходіння) як прообраз тревел-журналістики / Ю.Г. Полежаев // Держава і регіони. Сер. Соціальні комунікації. – 2012. – №1. – С. 89–94.
15. Пономарева В. Чем прославился «киевский пешеход» Василий Барский? / В. Пономарева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-29841/>
16. Ровенчак О. Українська географія релігії: історія формування та предмет дослідження / О. Ровенчак // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – Вип. 2(3). – С. 38.
17. Слабошпицький М. «Рейдерське захоплення» історії. Та українська відповідь/ М. Слабошпицький // День. – 2015. – №14–15. – 30–31 січ. – С. 6.
18. Соколова М.В. История туризма / М.В. Соколова. – 5-е изд. – Стереотип. – М.: Академия, 2008. – 352 с.
19. Степовик Д. Звичаї іноземців в описах українського мандрівника XVIII століття / Д. Степовик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2004/N5/Art08.htm>
20. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. – К. : Вища шк., 2002. – 195 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://tourlib.net/books\\_history/fedorchenko.htm](http://tourlib.net/books_history/fedorchenko.htm)

© **Борис Белецкий**  
(Черновцы),  
© **Анатолій Коцур**  
(Київ)

### **ВАСИЛИЙ ГРИГОРЬЕВИЧ ГРИГОРОВИЧ-БАРСКИЙ. ШТРИХИ К ПОРТРЕТУ**

*В статтє рєчє идєт о жизни и дєятєльности В. Григоровича-Барского –украинского паломника, его путешествии по странам Западной Европы, Ближнего Востока и Юго-Восточного Средиземноморья в течении 1723–1747 годов, описание религий и культуры разных народов, их обычаев и традиций.*

*В. Григорович-Барский – патриот родной земли. Прожив десятки лет вдали от родного края, он никогда не забывал своих корней, родной земли, которую искренне и безотказно любил. Он стремился поделиться всем увиденным и добытым, пережитым и усвоенным со своим народом.*

*«Дорожные записки» В. Григоровича-Барского положили начало жанру биографии и географии религий Украины, выдержали много переизданий. Они содержат богатый географический, историко-археологический и искусствоведческий материал по странам Западной Европы, Ближнего Востока и Юго-Восточного Средиземноморья, об их духовно-церковной и культурной жизни. На их страницах раскрылась яркая фигура автора – путешественника, исследователя, внимательного наблюдателя, знатока многих языков, истории и культуры балканских и ближневосточных народов и вместе с тем большого патриота родной земли.*

*Ключевые слова: паломничество, святые места, география религий, гостеприимство, православные святыни, духовный подвиг, верность родной земле.*

© **Borys Bilecky**  
(Tchernivtsi),  
© **Anatoliy Kotsur**  
(Kyiv)

### **TRAITS TO VASYLIY HRYHOROVYCH-BARSKY'S PORTRAIT**

*The article deals with V. Hryhorovych-Barsky's course of life who was an Ukrainian pilgrim and made a journey to the West European countries, the Middle East and the South East Mediterranean during 1723–1747, left the description of religions and cultures of different peoples, their customs and traditions.*

*V. Hryhorovych-Barsky was a patriot of his birth place. Living ten years far away from his motherland, he never forgot his roots, his native land, which was loved sincerely and unfailing by him. He tried to share to his people everything he saw and gained, experienced and inured.*

*«Travel Notes» written by V. Hryhorovych-Barsky established the genre of biography and geography of religions of Ukraine and withstood several editions. They contained rich evidences on geography, history, archaeology and art of Western Europe, Middle East and South East Mediterranean countries, about their spiritual and cultural life. The book revealed outstanding figure of the author who was a traveler, an explorer, a careful observer and a connoisseur of several languages, history and culture of the Balkan and Middle Eastern nations and a great patriot of his native land.*



V. Hryhorovych-Barsky carefully described every large city visited by him, adding illustrations and paying particular attention to architectural monuments, fortifications, temples and churches. He looked closely at markets, sanitary conditions in cities, water supply, street lighting, costumes of local residents and noted the cultural characteristics of the population giving lengthy excursus to the history of different ethnic groups.

The Description of holy places is only a part of big story of countries and cities in Europe, Middle East, Egypt visited by traveler during twenty-four years. The author wrote both about the well-organized system of shelters for travelers in European cities, about monasteries and religious establishments that helped Orthodox pilgrims in the Balkans and Greece and also about the Middle East caravan routes. He described functions and types of travel documents and methods used by authorities for control people coming inside city walls. Based on this geographers suggest that V. Grigorovich-Barsky is a pioneer of Ukrainian geography of religions because he described almost all places, especially nature, which he had visited.

Keywords: pilgrimage, holy places, geography of religion, hospitality, Orthodox sanctuaries, moral deed, fidelity to motherland.

До редакції надійшла 27.08.2015.

УДК 930

© Лілія Циганенко  
(Ізмаїл),

© Маргарита Башли  
(Ізмаїл)

### МІСЦЕ ДВОРЯНСТВА БЕССАРАБІЇ В РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-МЕДИЧНОЇ СПРАВИ

Розглядаються питання благодійної допомоги дворян в справі організації та розвитку лікувальних і медичних установ Бессарабської губернії в XIX – на початку XX ст. У зазначений період охорона здоров'я в південноукраїнських губерніях Російської імперії була розвинута дуже слабо; держава не справлялася з поставленими завданнями. Тому значну ділянку роботи по розвитку та підтримці різноманітних лікувальних і медичних закладів узяло на себе місцеве дворянство.

Дворяни фінансово підтримували державні та земські лікарні й інші медичні заклади. Вони були ініціаторами відкриття приватних богаділень, притулків, дитячих будинків; створювали профільні благодійні організації і товариства для допомоги окремим групам населення.

Сфера благодійної допомоги відкривала широкі можливості перед жінками-дворянками у виявленні своєї активної громадської позиції. Поряд з відкриттям та утриманням різних пансіонів і приватних жіночих шкіл, аристократки власним коштом утримували притулки для немовлят, сиротинці, створювали жіночі благодійні товариства, входили до складу правлінь різноманітних комітетів здоров'я тощо.

Однією з характерних рис громадського життя імперії останньої третини XIX – початку XX ст. було створення товариств медичної допомоги, до складу яких входили не лише лікарі. Наприклад, це товариства охорони здоров'я, головним завданням яких була боротьба за покращення громадського здоров'я та санітарних умов праці. Поряд з лікувальними та профілактичними заходами (виставки предметів гігієни, з'їзди, читання та бесіди про гігієну), товариства займалися дослідженням причин виникнення та розповсюдження хвороб, пошуком засобів їх недопущення.

Дворянство Бессарабської губернії брало активну участь в благодійній та піклувальній роботі в сфері лікувально-медичного обслуговування населення регіону. Не останню роль в цьому процесі відіграли жінки-дворянки, які своїм відданим служінням справі народного здоров'я заслужили глибоку повагу та світлу історичну пам'ять нащадків.

Ключові слова: дворянство, благодійність, піклування, лікарні, богадільні, Бессарабська губернія.

Благодійність і меценатська діяльність, на нашу думку, була однією з найхарактерніших рис суспільного портрету дворянства протягом всього часу його існування. Це можна вважати однією з основних ознак дворянської верстви. Традиції

безкорисної допомоги, майже втрачені в наш час, понад сто п'ятдесят років назад були настільки поширені, що сприймалися сучасниками як життєва норма. Благодійність вважалась не лише хорошим тоном, а й обов'язком багатих людей,